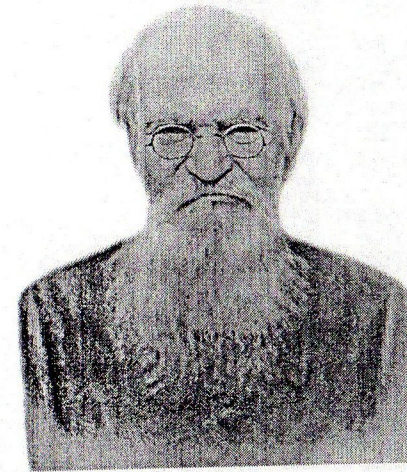

Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т.Г. Шевченка

Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені К.Д. Ушинського

МАТЕРІАЛИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«ПЕРШІ
ФЛЬОРІВСЬКІ
ЧИТАННЯ»**

12 жовтня 2010 р.

Чернігів - 2010

ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ НА УРОЦІ З ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ В 10 КЛАСІ

Як відомо, до історичних джерел належить все створене людиною, у тому числі результати її взаємодії з навколишнім середовищем, а також предмети матеріальної культури, звичаї, обряди, пам'ятки писемності. У широкому сенсі пам'ятки писемності в методиці називають документами. Ще в 1863 р. відомий методист професор М. Стасюлевич висловив думку, що для історичної освіти учнів набагато більше значення має безпосереднє знайомство учнів із джерелами історичного знання (документами), ніж робота з підручником. Він запропонував вести заняття із застосуванням реального методу, заснованого на роботі з першоджерелами [1, с.131].

У чому ж полягає значення застосування історичних документів?

По-перше, за допомогою документа реалізується принцип наочності в навчанні історії. Документ робить розповідь учителя живаюю і яскравою, а висновки більш переконливими. Значимість документа також у тім, що він сприяє конкретизації історичного матеріалу, створенню яскравих образів і картин минулого, створює відчуття духу епохи.

По-друге, за допомогою документа в учнів формується інтерес до історії. Залучення нових фактів дозволяє їм відчувати дух епохи.

По-третє, при роботі з документами в учнів активізуються процеси мислення й уяви, що сприяє більш плідному засвоєнню історичних фактів і розвитку історичної свідомості. В учнів формуються уміння навчальної роботи: читати документи, аналізувати і визначати потрібну інформацію, міркувати, оцінювати значення документів минулого і сьогодення. На уроках учні довідаються про значимість документів для історичної науки, бачать у них слід діяльності людей, які жили у минулому [2, с.146-147].

Важливість роботи з документами на уроках історії відзначалась багатьма провідними методистами, зокрема такими як М. Студенікін [1], О. Пометун, Г. Фрейман [2], С. Єжова, І. Лебедева [3], З. Храпченкова [4], М. Черваков [5], Л. Задорожня [6], К. Умбрашко [7] та інші.

Робота учнів з документами на уроках історії буде викликати в них значно більшу зацікавленість, а отже і даватиме кращі результати, якщо документи будуть пов'язані із знайомими для учнів територіями, стосуватись людей, які мали відношення до місцевості, де учні проживають і навчаються. Мова йде про використання документів на уроках з історії рідного краю. Метою даної статті є показ на прикладі уроку в конкретному навчальному закладі, а саме Макіївській ЗОШ Носівського району застосування методики використання документів при вивченні теми «Наш край на початку ХХ століття» в 10 класі. Враховуючи те, що матеріал даного уроку в підручнику відсутній, робота з документами на даному уроці повністю виправдана, полегшує роботу вчителя і удосконалює вміння та навички учнів в цьому виді діяльності.

Планом даного уроку передбачено розкриття наступних змістових компонентів:
1. Наш край в 1900-1905 рр. 2. Чернігівщина у вирі революційних подій 1905-

1906 рр. 3. Столипінська аграрна реформа на теренах Чернігівської губернії (1906-1916 рр.). Методичні прийоми роботи з документами використовуються при вивченні останнього із запланованих вчителем для розгляду на даному уроці питань. Документи, з якими проводиться робота, стосуються проведення століпінських аграрних перетворень початку ХХ століття на території Макіївської волості Ніжинського повіту, тобто населеного пункту, в якому учні проживають в даний час. Вчитель на уроці використовує копії, оригінали ж даних документів містяться в Ніжинській філії Чернігівського обласного державного архіву. З метою показу духу того часу у документах збережено правопис і мова написання.

Столипінською аграрною реформою називають комплекс заходів, які проводились на території європейської частини Російської імперії, в тому числі і в Україні в період 1906-1916 рр. Аграрна реформа передбачала втілення в життя наступних головних груп заходів: 1) виділення селян з общини і закріплення за ними землі в приватну власність; 2) створення хутірського та відрубного господарства; 3) переселенська політика. Реалізація цих заходів була тісно пов'язана з роботою Селянського банку, кооперативним рухом, підвищенням агрокультури [8, с. 71].

Перш чим розпочати безпосередньо працювати з документами учні з допомогою вчителя пригадують зміст вищеназваних основних пунктів, які становили суть століпінської аграрної реформи, і які вони вивчали на минулих уроках [9, с. 354-360]. Це необхідно для того, щоб учні могли чітко співвідносити зміст документів із раніше вивченим теоретичним матеріалом. Звичайно, для ефективної самостійної роботи необхідно, щоб текст документа був у кожного учня. Формуючи відповідну предметну компетентність учнів, можна при роботі з документами запропонувати їм на уроці таку пам'ятку [2, с. 154-155]:

Як працювати з документом

1. Походження тексту:

- Хто написав цей текст?
- Коли він був написаний?
- До якого виду джерел він відноситься?
- Це повний текст чи фрагмент?
- Якщо це фрагмент тексту, хто і чому вибрав саме цю частину тексту?

2. Зміст тексту:

- Яким є зміст тексту?
- Які факти описуються?
- Як автор пояснює причини, викладає хід і визначає значення історичних подій?

3. Достовірність інформації тексту:

- Чи був присутній автор під час події, яку описує, чи взяв інформацію з первинних джерел?
- Коли написано документ: відразу чи багато пізніше самої події? Упередженість у тексті.
- Якими є погляди автора? До чого він закликає і що засуджує? Чиї інтереси він виражає?
- Чи є автор представником певної точки зору чи він пропонує свій погляд на подію?
- Як автор ставиться до описуваних подій та їхніх учасників? Чи є в автора особливі симпатії, переваги?
- Якою мовою пише автор?
- Чи є дане джерело єдиним свідченням про цю подію? Чи є інші джерела, як вони описують подію? Яке з джерел більш достовірне і чому?

- Кому співчуває автор? Як він ставиться до описуваних подій? Чи можна вважати документ достовірним і неупередженим?

Зрозуміло, що час на розкриття вже третього питання уроку буде обмеженим (адже перед цим було розглянуто попередні два пункти плану), тому клас розбивається на три групи, кожна з яких буде відповідати за один із трьох ключових моментів аграрної реформи: 1) виділення селян із общини; 2) діяльність Селянського банку; 3) переселення селян в інші губернії. Відповідно до цього кожній із груп і пропонується проаналізувати документ певного змісту.

Першій групі, яка відповідає за питання виходу селян із общини, надається для опрацювання документи наступного змісту [10, арк. 4-7]:

Документ №1

1913 года июля 7 дня

Мы нижеподписавшиеся Черниговской губернии Нежинского уезда Макиевской волости крестьяне-собственники м. Макиевка 1, 2, 3 сельских обществ, состоящих из 408 человек имеющих право голоса на сельском сходе по распоряжению наших сельских старост Данила Могильного и Митрофана Стратилата были созваны сего числа на сельский сход по разным общественным надобностям в числе 272 домохозяев имеющих право голоса на сельском сходе где между прочим слушали предложение Господина Земского Начальника 5-го участка Нежинского уезда относительно желаниа или нежеланиа свести свои надельные земли к одному месту, по выслушании чего мы поговоря между собой и принимая во внимание что из числа наших однообщественников изъявивших желание только 7 домохозяев, желающих свести свои надельные земли к одним местам, а потому по большинству голосов приговорили:

желаниа на сведение своих надельных земель к одним местам со своей стороны не изъявляем, а также изъявившим 8 согласие выделить не желаем, в чем постановив от нас приговор и к тому подписались грамотные: Алексей Кобко, Петро Могильный, Марко Дегтярь, Алексей Павлусь, Аксентий Довгопол, Алексей Добреля и др.

Домохозяева грамотные на обсуждении приговора были, а от подписи отказались: Афанасий Стратилат, Иван Коваль, Иван Поихало, Евдоким Стратилат, Василий Дегтярь, Емельян Поихало, Андрей Поихало, Петр Поихало, Павел Давыденко, Иов Верозуб, Сергей Билоус, Николай Брык, Никон Чумак, Павел Долгопол и др.

Домохозяева неграмотные: 1. Стефан Моргун. 2. Федот Кобко. 3. Прохорий Шельсь. 4. Леонтий Моргун и др. (всего 130 чел.)

Сельские старосты: М.Стратилат
Д. Могильный

Документ №2

Постановление

1913 г.о.да Ноября 25 дня, Я, Земский начальник 5-го участка Нежинского уезда рассмотрев дело Нежинской уездной землеустроительной комиссии за № 39 о выделе на отрубные участки надельной земли домохозяев Макиевского 1, 2, 3 общества Макиевской волости присланное для подготовки ввиду состоявшегося в моем присутствии общественного приговора коим 3 общества крестьян м.Макиевка не изъявили согласия добровольно выделится к одним местам своих однообщественников ходатайствовавших о сведении их надельных земель к одним местам и в виду того, что при подворном владении возможность принудительного выдела законом не предусмотрена, постановил: настоящее дело препроводить в Нежинскую уездную землеустроительную комиссию на распоряжение

Земский начальник 5-го участка Нежинского уезда

Друга група, яка займається проблемою діяльності Селянського банку в роки столипінської аграрної реформи, опрацьовує наступні документи [11, арк. 1, 5]:

Документ №1

В Нежинскую Уездную Землеустроительную Комиссию
Крестьянина Федора Андреева Шинкаренко, проживающего в м. Макиевка
Прошение

Имею честь покорнейше просить Уездную Землеустроительную Комиссию исходатайствовать мне 500 руб. ссуды из КПБ на 55 ½ лет под залог принадлежащей мне усадебной надельной земли в количестве полдесятины, находящиеся в м. Макиевка в одном участке над базарной площадью рядом с общественной усадьбой для священника. Просимая мною ссуда необходима для погашения числящихся за мной в этой сумме долгов частным кредиторам, у которых я занял сказанные деньги на покупку в 1905 г. 13 дес. земли с помощью Крестьянского Поземельного Банка в дачах м. Макиевка и не имею средств возратить их, продать же две или три десятины земли из числа купленной на погашение сказанных долгов не желательно с целью сохранения в целости земельной площади так как я человек семейный и из числа семьи имею 5 мальчиков.

Ценность моей усадьбы лично известна Г.Члену оной комиссии Л.И.Ткаличу, которому так же известна и моя задолженность частным лицам

К чему подписался

1907 г. февраля 27 дня м. Макиевка

Документ №2

Крестьянский Поземельный Банк
Черниговское отд. 2 июля 1907 г.
г. Чернигов

В Нежинскую Землеустроительную Комиссию

На отношение от 26 сего июня з №311 Черниговское отделение имеет честь уведомить Комиссию, что ходатайство крестьянина Ф.А.Шинкаренко о выдаче ему ссуды из Крестьянского Банка под залог принадлежащей Шинкаренко усадебной надельной земли, нах. в даче с. Мокиевка Нежинского уезда в количестве 1200 кв. саж. земли для погашения частных долгов не может быть удовлетворено, так как подобные операции не предусмотрены ни Уставом банка, ни законом от 15 ноября 1906 г.

В виду же того, что означенному Шинкаренко выдана ссуда КБ под залог купленной им у Вискорки земли в дачах м. Мокиевки Нежинского уезда в количестве 13 дес. то он Шинкаренко может ходатайствовать о выдаче под залог купленной земли на уплату долга, если таковое ходатайство будет удовлетворено требованиям ст. 58 Устава банка. При этом возвращается дело комиссии.
Управляющий банка

І, нарешті, третя група, яка займається вивченням переселенської політики уряду в роки реформи, розглядає документи наступного змісту [12, арк. 202]:

Документ №1

В Нежинскую Уездную Землеустроительную комиссию
Крестьянки м.Макиевки
Нежинского уезда Черниговской губернии
Марии Алексеевны Гудымовой
Прошение

Имею честь покорнейше просить Нежинскую уездную землеустроительную комиссию выдать мне на руки или же выслать моему мужу Петру Трофимову Гудыму ходаческое свидетельство и другие необходимые документы, нужные для прописки в Сибири на жительство так как мой муж находится по паспорту в Томской губернии в Барнаульском уезде, но без надлежащих документов не привисывают, почему он просит меня исходатайствовать пред начальством таковые документы и выслать ему для приписки нашего семейства.

При чем прилагаю адрес моего мужа: Томская губерния, Барнаульский уезд, волость Волчиху, у.Северную Антону Андреевичу Ситнику с передачей Петру Гудыму

В чем и подписалась кр. Мария Гудымова, а за нее неграмотную расписался В.Легецкий 1909 г. Мая 18 дня

Документ №2

6 августа 1909 г.

Препровождая при этом прошение крестьянки м.Макиевки Марии Алексеевны Гудымовой, ходатайствующей о выдаче ее мужу П.Т.Гудыму, находящемуся в Томской губернии, ходаческое свидетельство – Канцелярия Нежинской землеустроительной комиссии просит Волостное правление объявить названной Гудымовой, что ходатайство ее не может быть удовлетворено, потому что в настоящее время одиночное ходачество приостановлено и ходки посылаются только от групповых партий, формируемых Землеустроительными комиссиями. Петр же Гудым, как отправившийся в Сибирь по паспорту не может быть снабжен ходаческим свидетельством. Кроме того, крестьяне, отправившиеся в Сибирь по паспортам могут быть зачислены на переселенческие участки если на них нет желающих переселиться из лиц, переселяющихся с содействием правительства, то есть лиц, отправляемых с разрешения Землеустроительных комиссий. В объявлении сего отобразить от Гудымовой расписку, которую вместе с перепиской прислать в Комиссию 5 августа 1909 г.

За Непременного члена Комиссии П.Васильченко

Після опрацювання змісту документів кожна із учнівських груп обирає доповідача по суті проблеми, який доводить до всього загалу висновки групи по документу. Інші групи уважно вислуховують доповідача і задають питання, або роблять зауваження, якщо не згодні із висновками колег. В кінці обговорення під керівництвом вчителя робиться висновок по третьому питанню і загальний висновок по уроку.

Більша ефективність уроку за даною методикою досягається тим, що первинні джерела надають учням прекрасні можливості відчувати себе в ролі людей, які тісно пов'язані з подіями, що вивчаються. Документи з історії власного села оживляють історію, вони дають змогу учням безпосередньо доторкнутись до історії власного населеного пункту, відчувати потреби і турботи своїх односельців сторічної давності, дають можливість удосконалити вміння аналізувати прочитане, порівнювати, систематизувати, виявляти причинно-наслідкові зв'язки і робити висновки із прочитаного, чого не може дати просте знайомство із текстом підручника.

Джерела і література

1. Студеникин М.Т. Методика преподавания истории в школе. – М., 2000. – С. 131–140.
2. Пометун О.І, Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. – К., 2005. – С. 145–156.
3. Ежова С.А., Лебедева И.М. Методика преподавания истории в средней школе. – М., 1986. – С. 156–162.
4. Храпченкова З.Н. Работа с историческим источником // Преподавание истории в школе. – 1986. – № 1. – С. 36–39.
5. Черваков Н.Н. Организация работы с документами на уроке // Преподавание истории в школе. – 1999. – № 8. – С. 47–50.
6. Задорожня Л. Навчити працювати самостійно (інтеграційний метод роботи з історичними документами) // Історія в школах України. – 2004. – № 5. – С. 7–11.
7. Умбрашко К.Б. Развитие творческого мышления на уроках // Преподавание истории в школе. – 1996. – № 2. – С. 30.
8. Панченко П.П., Шмарчук В.А. Аграрна історія України: Підручник. – К., 2000.
9. Турченко Ф.Г., Мороко В.М. Історія України. Кінець XVIII – початок XX століття: Підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. – К.: Генеза, 2004. – 424 с.
10. Державний архів Чернігівської області в м. Ніжині. – Ф. 1336. – Оп. 1. – Спр. 582. – Дело о выделе на отрубные участки надельной земли домохозяев Макиевского общества Макиевской волости (7 марта 1913 г. – 19 августа 1914 г.), 28 арк.
11. Державний архів Чернігівської області в м. Ніжині. – Ф. 1336. – Оп. 1. – Спр. 62. – Дело Нежинской уездной землеустроительной комиссии по прошению крестьянина Федора Андреева Шинкаренко, ходатайствующего о выдаче ему ссуды из Крестьянского Поземельного банка в сумме 500 руб. под залог усадебной надельной земли мерой 1/2 дес., находящейся в м. Макиевка – (5 марта 1907 г. – 18 июля 1907 г.), 7 арк.
12. Державний архів Чернігівської області в м. Ніжині. – Ф. 1336. – Оп. 1. – Спр. 119. – Дело Нежинской Уездной Землеустроительной Комиссии о переселении сельских обывателей за Урал в 1909 г. (2 января 1909 г. – 31 июля 1909 г.), 317 арк.